

ENYEDI ZSOLT

A katolikus-keresztény szubkultúra fejlődése

A magyar kereszténydemokrácia szervezeti összefüggései*

A katolikus-keresztény szellemiségű szervezetek robbanásszerű fejlődése az elmúlt évek egyik leglátványosabb civil társadalmi jelensége. Ennek ellenére meglehetősen kevés figyelemben részesült a társadalomtudományok művelői részéről, mint ahogy az is, hogy 1948 előtt egy szervezetenként önálló katolikus világ létezett Magyarországon, s hogy ez a világ most sok vonatkozásban újjászületőben van.

Európában találunk olyan országokat és időszakokat, melyekben a gyakorló katolikusok a templomon kívül alig különböztethetők meg országuk egyéb lakosaitól, s olyanokat, ahol a katolikusok és a nem katolikusok a szociális életben, a politikában, az érdekképviselői terepen vagy a szabadidős tevékenységekben szinte egyáltalán nem érintkeznek egymással. Azt, hogy egy társadalom valamely jelentős, demográfiaiilag is leírható csoportja elkülönülten, magába zárkózva élje életét vagy feloldódik az „olvasztótégelyben”, korántsem determinálják az adott csoport vagy társadalom szociológiai jellemzői. Az elkülönüléshez, különösen a modern társadalom viszonyai között, szervezetépítők seregének szorgos és találékony munkájára van szükség. A csoport elitjének intenciói, stratégiai döntései és képességei egyaránt befolyásolják a létrejövendő szubkulturális¹ intézményi struktúra erejét és önállóságát.

Alábbi írásomban mindenekelőtt azt kívánom megvizsgálni, hogy mely tényezők erősítették, illetve gyengítették a magyar katolikusok politikai elkülönülését, szubkulturájuk autonómiáját. Két időszakban

* Dolgozatom jelentős részét a Jelenkutató Alapítvány archívumára alapoztam. Az alapítvány segítségét ezúttal is köszönöm.

– a századelőtől 1948-ig és 1989-től napjainkig – vizsgálom a katolikus-kereszténydemokrata mozgalmakhoz kötődő szervezeteket – mindenekelőtt a pártokat. A tanulmány központi kérdései: Milyen méretű volt és milyen jelenleg a katolikus-keresztény politikai szubkultúra intézményesültsége? Milyen mértékben vesz részt a KDNP pártpolitikán kívüli tevékenységekben és hogyan működik együtt a holdudvarában lévő egyéb szervezetekkel? Milyen következményekkel jár a szervezeti összefonódás a párt általános stratégiájára és a szubkultúra jövőjére nézve?

A felekezeti és világnézeti elkülönülésre, valamint a pártszimpátiákra ráépülő szakmai, szabadidős, érdekképviseleti stb. szervezetek megjelenését rendszerint meglehetősen gyanakvós kíséri. A civil társadalom autonómiájának veszélyeztetését, a nemzeti egység megbontását, a társadalmi szférák differenciálódásának akadályozását egyaránt felróják az e szervezeteket szponzoráló politikusoknak. A kritikusok gyakran figyelmen kívül hagyják, hogy a szubkulturális intézmények az egyébként „ elvesztett ” társadalmi csoportoknak a politikai rendszerbe való integrálásával, valamint a szavazatok strukturálásával nagymértékben hozzájárulhatnak a demokratikus rendszer stabilizálódásához. Az értékelő mozzanatokkal szemben dolgozatomban a szervezetek létrejötte mögött rejlő teljesítményre kívánom felhívni a figyelmet. Az eliteken túlnyúló, élő tradíciók hiánya, a társadalom sokat emlegetett atomizáltsága, a tv és rádió központi szerepe a polgárok „kognitív mobilizálásában”, valamint a közéleti tevékenységekkel szembeni általános bizalmatlanság szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a szervezetépítőket. Akiknek mégis sikerül tagokat csábítani egy pártba vagy a párthoz közel álló szervezetekbe, a tagokat rendszeres aktivitásra rávenni, kihalt tradíciókat újjáéleszteni vagy újakat kreálni, csoportidentitásokat megerősíteni és különböző alapfunkciójú szervezeteket koordinálni – ezek között a nehéz körülmények között –, azok nemcsak pártjaik elismerését érdemlik ki, hanem a kívülállók figyelmét is.

A keresztény szervezeti politika néhány jellegzetességének felvázolása előtt a gyakran használt „katolikus-keresztény” jelző használatát szükséges megindokolnom. A katolikus reformmozgalmakra ráépült kereszténydemokrácia ugyan tágabb körhöz szól, mint elődje, de az érintett országok többségében, s így Magyarországon is megfigyelhető erőteljes katolikus dominancia miatt a szervezetek nevében lévő „keresztény” és „kereszténydemokrata” jelző ritkán fed protészts jelleget. A kissé nehézkes katolikus-keresztény jelző a vizsgált mozgalmaknak ezt a „többé-kevésbé” katolikus jellegét fejezi ki.

A „keresztény” vagy „katolikus-keresztény szubkultúra” címkéje természetesen nem fed a nevezett tradícióban ilyen vagy olyan módon részesülők összességét, hanem, nagyjából-egészében, csak a vallásukat előírászerűen gyakorlókat, valamint a katolikus-keresztény jellegű szervezetek tagjait.

A KATOLIKUS-KERESZTÉNY POLITIKAI SZUBKULTÚRA
NÉHÁNY SAJÁTOS SÁGA

A keresztény pártpolitika Európa-szerte szubkulturális politika volt, abban az értelemben, hogy a keresztény pártok társadalmi, kulturális és gazdasági szervezetek széles hálózatának részeként jelentek meg, s maguk is erőteljesen részt vettek a szűken értelmezett pártpolitikától távol eső tevékenységekben. E pártok egyrészt létrehozták a szatellit szervezetek hosszú sorát, másrészt ők maguk is időnként más szervezetek, mindenekelőtt az egyház szatellit szervezeteiként, függő intézményeiként működtek. A civil társadalmi szervezetek felé fordulásuk már csak azért is érthető, mivel többnyire éppen ezek a szervezetek (vallási egyletek, szakmai szövetségek, érdekképviselői szervezetek és az egyház) álltak e pártok megalakítása mögött.

Az egyház nagymértékben befolyásolta a keresztény pártok szervezeti felépítését. Ez a hatás a pártszervezet autonómiáját illetően többnyire negatív volt. A pártot körülvevő szubkulturális intézményhálózat nem annyira a pártnak, mint inkább a „szponzornak”, az egyháznak volt alárendelve. A szponzornak pedig ritkán áll érdekében, hogy a szponzorált pártot szervezetileg autonómmá tegye (Panbianco 1988: 63). A német Centrum például olyan erősen támaszkodott az egyház szervezeti infrastruktúrájára, hogy negyven éven át nem is volt szüksége saját szervezetre (Morgan 1969: 44). Fanfani olasz kereszténydemokrata pártvezető pedig az egyház legközelebbi szövetségéhez, az Actio Catholicaéhoz tartozó párfrakció ellenállásába ütközött, amikor a háború utáni években a párhierarchiát próbálta megerősíteni (LaPalombara 1964: 74-75). A húszas évek olasz Néppártjának bukása (Irving 1979: 7), csakúgy, mint számos kisebb holland katolikus párt rövid pályafutása (Bakvis 1981: 63) azt is bizonyítja, hogy az egyház nemcsak pártok fenntartására használhatta fel befolyását, hanem megsemmisítésükre is.

Az egyháztól való függés azonban nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy a katolikus (s későbbiekben a kereszténydemokrata) pártok kerültek a polgári oldalon a legközelebb a tömegpárti modellhez (helyi szervezetek, állandó aktivitás, tömeges párttagság, tagdíj stb.). Egyszerre voltak tehát erősek és gyengék: ritkán érték el a teljes autonómiát, ám ugyanakkor nagy tömegeket tudtak integrálni.

Bár a keresztény pártok megjelenése időnként világi katolikus csoportoknak a klérussal szembeni emancipációs törekvését is kifejezte, e pártok létrejötte mögött mégis alapvetően az egyháznak a tömegek felé fordulása áll. A papság aktivizálódása sem tekinthető azonban egy neműnek. A klérus törekvése, hogy fenntartsa és kiterjessze ellenőrzését a világi életben is a hívek felett, ugyanúgy szerepet játszott, mint papok és egyházas értelmiségiek munkásvédő, időnként a felső egyházi vezetés nemtetszését is kiváltó szociális elkötelezettsége. A kereszténydemokrácia előfutárainak és nagyjainak a sorsa – az egyház által kiközösített francia Lammenais, a Vatikán által emigrációba kényszerített olasz Sturzo vagy az élete végére teljesen elszí-

getelődő magyar Giesswein esete – mutatja, hogy a katolikus szervezeti háló megteremtőiben a korabeli egyházi vezetés gyakran inkább veszélyes baloldali bajkeverőket látott, semmint az egyházi befolyás kiterjesztőit.

Az egyház sajátos szerepe mellett a világnézet maga különbözteti meg a keresztény politikai szubkultúrákat. S bár a kereszténydemokratákat gyakran pragmatikus politizálásukkal azonosítják, a kereszténydemokrata programok alapjául szolgáló pápai szociális enciklikák valójában meglehetősen karakterisztikus társadalomképet rajzolnak fel. Nem egyszerűen középútról van szó liberalizmus és szocializmus között, hanem a szolidaritás, a perszonalizmus és a szubszidiaritás sajátosan keresztény értékeire és egy organikus társadalomképre épülő, önálló szemléletmódról. Ennek a ténynek írásunk szempontjából azért van jelentősége, mivel a korkérdésekre adott sajátos válasz megkönnyíti a szervezeti elkülönülést is.²

A katolikus blokkon belüli egység és fegyelem más-más képet mutat a különböző országokban és időpontokban. A leglátványosabb kétségtelenül a holland példa, ahol a katolikusok a hatvanas évekig szinte kivétel nélkül a katolikus pártra szavaztak, s a katolikus érdekvédelmi és szabadidős szervezeteknek voltak a tagjai, míg ellenpéldaként Franciaország esete említhető, ahol a köztársasághoz való viszony mélyen megosztotta mind az egyházat, mind a katolikus közösséget.

Az elmúlt évtizedekben az egyház és a keresztény pártok közötti kapcsolatot Európa-szerte meglazult, ahogy azt a nyolcvanas években a fegyverkezés kapcsán kiobbant vita is jelezte. Nemcsak az egyházi vezetés látta egyre inkább helyénvalónak pártok felettségének hangsúlyozását, hanem a pártok számára is kockázatosná vált az egyházi tanítások hí követése. Még a viszonylag kevésbé szekularizált Olaszországban is két, az egyház által szorgalmazott, de a párt (DC) által is támogatott népszavazási kezdeményezés vallott kudarcot az elmúlt évtizedekben.

A szubkultúrához tartozó szervezetek koordinálására – mindenekelőtt az úgynevezett pillarizált országokban, ahol a katolikusok erős, integrált szervezeti hálót építettek ki – gyakran külön csúciszerveket (például Belgiumban az „Agenda Committee”-t) működtettek. A katolikus szervezeti élet gerincét azonban Európa-szerte kétségtelenül a „társadalomban működő egyház”, az Actio Catholica (AC) jelentette. Az AC az első olasz katolikus mozgalom, a század elején politikai önállósodása miatt feloszlott Opera dei Congressi helyén jött létre, a hierarchia közvetlen irányítása alatt.³ Bár nem minden országban olvadtak bele az egyházhoz kötődő szervezetek, a koordináció többnyire az AC kezébe került. Nem politikai szervezetként jött létre, de bizonyos időszakokban, s így mindenekelőtt a második világháború utáni Olaszországban, tevékenyen részt vett a választási hadjáratokban.

Időnként maga a párt vált a szubkulturális egység legfőbb órávé. Ezt az összehangoló szerepet többnyire a párt felépítése, a kollektív tagság, illetve a különálló (legtöbbször a munkásokat, parasztokat

vagy a polgárságot képviselő) tagozatok, alrendszerek léte is tükrözi. Az osztrák és a belga keresztény pártok kiváló példái az ilyen, „rendekre” épülő szervezeteknek. A belga párt a harmincas évek végéig lényegében szövetségek és holdingok, középosztályi (szakmai és érdekvédelmi) szervezetek, valamint szakszervezetek és biztosítási egyletek „kupolaszervezete” volt (Cowell 1966: 114). A holland katolikus párt kongresszusa a század elején szintűgy nemcsak pártküldöttekből állt, hanem jelen voltak a katolikus szubkultúra minden rétegének képviselői, valamint a parlament katolikus tagjai is. Az osztrák ÖVP-nek pedig a mai napig sem igen van a különböző társadalmi csoportok érdekeit megjelenítő, ligáktól független apparátusa (Müller 1994: 57).

A katolikus-kereszténydemokrata (általában kormányzó!) pártok látványos sikereiket nem utolsósorban a munkaadók és munkavállalók képviselőinek párton belüli összebékeltetésével érték el. Ennek az óvatos, egyensúlyozó politikának a jegyében például a holland katolikus párt rendszeresen helyet biztosított a párt választási listáján a Katolikus Szakszervezeti Föderációnak, a Katolikus Munkaadók Szövetségének, a Katolikus Kiskereskedők Szervezetének és a Katolikus Farmerszövetségnek. Itt, csakúgy, mint Svájcban vagy Németországban, a katolikusok kisebbségi, gyakran elnyomott helyzete bizonyára nagymértékben előmozdította az egységet és az exkluzív katolikus szervezetek kialakulását. Hollandiában a Katolikus Szociális Akció, majd később a katolikus pillér többi szervezete, az egyetem, a műsorszóró vállalat és a Római Katolikus Állami Párt, Németországban pedig elsősorban a párt (Centrum), Ketteler mainzi püspök Katolikus Szociális Uniója és Adolf Kolping legényegylete jelentették a biztos menedéket.

A felekezeti közötti együttműködés alternatívája ugyanakkor állandóan fenyegette a katolikus világ autarchiáját. Az ökumenikus szellem térhódítása korántsem volt egyenes vonalú, hullámhegyek és hullámvölgyek követték egymást. A századfordulón például számos felekezeti közötti keresztény szakszervezetet alapítottak Németországban, de ekkor (1890-ben) hozták létre a magyar katolikusok autonóm fejlődését is inspiráló „Volksvereine für das Katholische Deutschland”-ot is. A század elején Hollandiában is sorra alakultak az általános keresztény szakszervezetek, gyakran papok kezdeményezésére. Később, 1906 után azonban a püspökök úgy döntöttek, hogy a katolikusoknak „egyesülniük kell a katolikus szervezetekben” (Bakvis 1981: 31), s felszólították a híveket az interkonfesszionális szakszervezetek elhagyására.

Bár mind az egyház, mind a keresztény politikusok hangsúlyozzák a hitélet és a pártpolitika különállását, a szakrális tényezők nem tűntek el a politikai magatartás motívumai közül. A pártelitiek szemszögéből ez úgy is megfogalmazható, hogy a vallási jelleg egészen sajátos, mások által nem birtokolt ösztönzőket biztosít. A túlvilági jutalmak és büntetések mobilizáló szerepét jól példázza az alábbi idézet:

„...a világiakat egyértelműen biztatni kell... a megfelelő politikai részvételre. Tudatosítva: mindezzel nemcsak az Egyház és a világ javát, hanem *személyes üdvösségüket is munkálják*” (kiemelés az eredetiben)” (*Hírlevél*, 1993/6, 23. old.).⁴

KATOLIKUS-KERESZTÉNY SZERVEZETI HAGYOMÁNYOK MAGYARORSZÁGON

Egy politikai szubkultúra akkor tekinthető jól szervezettnek, ha képes az állampolgárok életének minden fontos területén (lelki élet, érdekképviselés, szakmai szervezetek, társasélet, oktatás, pártpolitika) szolgáltatásokat nyújtani. A következő részben ebből a szempontból vetünk egy pillantást az elmúlt évszázad magyar történelmére. Magyarországon a vallásos szerveződések már a 18. században elterjedtek. A 19. század folyamán a legényegyletek szoros kapcsolatokat alakítottak ki egymás között, szabadidős és oktató tevékenységeket szervezve vallásos és hazafias szellemben a fiatalok számára. A kizárólag a hitéletre koncentráló szervezetekkel szemben lassan teret nyertek a szociális, kulturális tevékenységet folytató egyesületek. Ezek az egyesületek a század végén, a szociáldemokrácia megjelenésével egy időben kaptak politikai dimenziót (Örkény).

Bár a századvégi klérust a szabadelvű állammal a vegyes házasságokról, az „elkeresztelésekről” és az állami házasságról folytatott vita kötötte le, a vilákkatolicizmusban zajló változások nem maradtak hatás nélkül Magyarországon sem. XIII. Leó pápai levelet küldött a magyar püspökökhöz, szorgalmazva a katolikus szerveződések elindítását és lényegében ezt az üzenetet tartalmazta a „*Constatum Hungarorum*” kezdetű 1893-as pápai enciklika is (Gergely J. 1977a: 9–12).

E sürgetésekre is hallgatva, az egyház hozzájárult a politikai érdekeinek megfelelő modern intézményi bázis kialakításához. A már régóta működő legényegyletek, takaré-, hitel-, temetkezési és fogyasztási szövetkezetek jelentették az alapját ennek az új struktúrának.

Az 1900 óta minden évben összehívott Katolikus Nagygyűlések és a második nagygyűlésen megalakított Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége erőteljes lökést adtak a további felekezeti alapú szerveződésnek. 1903-ban már 8 napilap, 30 hetilap és 46 havilap tartozott a katolikus sajtóhoz, 1904-ben a kulturális, társadalmi és gazdasági társaságok száma másfélezerre emelkedett (Gergely J. 1977a: 17, 33). A Kolping-egyletek tanoncok tízezreinek morális és szociális gondozását végezték. Megjelentek a keresztényszociális egyletek is, és a rájuk épülő keresztényszociális mozgalom a századfordulón létrehozta első szakszervezetét. A felekezeti-világnézeti rendezőelv behatolt a szolgáltatási szektorba is: állásközvetítő irodák, tanonc-közvetítők működtek katolikus alapon.

Ugyancsak a múlt század végén létesítette a fővárosi katolikus polgárság az első saját klubjait: az 1888-ban megalakított Központi Katolikus Kört sok más követte, mindenekelőtt a zsidóság által sűrűbben lakott kerületekben. Ekkoriban jöttek létre az első katolikus nőszervezetek is, amelyek funkciója a szegények támogatása, az oktatás, a gyerekneveléssel és háztartással kapcsolatos tanácsadás volt, nem megfelelő erkölcsök tanításáról sem. A keresztényszocialista szakszervezetek is rendelkeztek külön női tagozatokkal, amelyekből kinőtt a Katolikus Munkásnők Országos Szövetsége. A több száz tagszervezettel rendelkező Szociális Missziótársulat és a majd 40 000-res tagságú Katolikus Nőszövetség kiindulópontját képezte a választójog kiterjesztése után fontossá váló keresztény nőmozgalmaknak (Balogh 1993; Gergely J. 1977a; 1977b).

A klérus soraiból elsősorban két nagy reformalak, Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor irányította a társadalom katolikus ideák alapján való újjászervezését és a magyar keresztényszocialista ideológia kialakítását. Giesswein (1856-1923) különösen nagyban járult hozzá az intézményi hálózat kiterjesztéséhez, megalakítva az első keresztényszocialista szakszervezetet, vezetve a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségét, a Szt. István Akadémiát, a Katolikus Tanügyi Tanácsot és a befolyásos Szt. István Társulatot.

A Katolikus Nép- (később Parlamenti-) párt 1895-ben, az egyháznak a Kulturkampfból elszenvedett veresége után jött létre. Az ideológiáját illetően (keresztény)demokratának még korántsem nevezhető párt új minőséget jelentett a magyar politikában, mivel ez volt az első párt, melynek irodája – élén hivatásos vezetővel – és egyértelmű szervezeti hierarchiája volt. Ugyanakkor a már meglévő erőforrásokat felhasználva szorosán ráépült az egyházi szervezetre és a katolikus körökre, mindenekelőtt a párt tulajdonképeni bázisát adó Katolikus Népszövetségre. A konzervatív arisztokraták által irányított pártnak azonban még nem sikerült a szélesebb tömegekhez vezető utat megtalálni és egységét sem sokáig tudta megőrizni.

1907-ben az ekkorra már kb. 100 szakszervezetből álló keresztényszocialista mozgalom és a Néppárt baloldala új pártot hozott létre, az Országos Keresztény-Szocialista Pártot, melyhez később Giesswein is csatlakozott. A klérus a két párt egyesülését kívánta, amit végül csak az első világháború végén ért el, Keresztény Szociális Néppárt néven. A katolikus tábor különböző rétegeket és irányzatokat képviselő szervezetei, mint például a Katolikus Népszövetség és a Keresztény Szocialista Szervezetek Országos Szövetsége, csakúgy, mint az egyház maga, az egyesült párt mögé álltak.

Az 1918-as forradalom, paradox módon, tovább tolta a katolikus közösséget az autonóm szerveződés felé. Ebben az évben jött létre a világiakat és klerikusokat, liberálisokat és konzervatívokat tömörítő Katolikus Tanács, és ugyancsak ekkoriban kezdtek hozzá az egyház-községek megszervezéséhez is. A forradalmi és ellenforradalmi hullámok a párt hasadását és újraegyesülését hozták (Keresztény Szociális Gazdasági Párt, majd Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja né-

ven), de a Tanácsköztársaság időszaka után, nem utolsósorban a polgári oldalon kivételesnek mondható fejlett városi és falusi alapszervezetek és állandó alapszervi tevékenység révén, a szavazatok egyharmadát megszerezve, a párt számottevő kormányzati tényezővé vált. Szoros együttműködését az egyházzal az is mutatja, hogy a párt választási listáját a hercegprímás hagyta jóvá (Gergely J. 1977a: 152).

Az autonóm katolikus-keresztény tábor e látványos és erőteljes intézményi fejlődésének azonban a konszolidáció csakhamar véget vetett. Miután a párt, csakúgy, mint a klérus többsége, royalista volt, a sikertelen királypuccs után politikai legitimitásuk igencsak meggyengült. Az egységes kormánypárt felállításának terve, mint társadalmi status quónak (így az egyház privilégiumainak) biztosítéka, megfelelt a meggyöngyült politikai pozíciójú klérusnak is, mely ettől kezdve lanyhuló lelkesedéssel figyelte a keresztény pártok működését.

Jó néhány katolikus-keresztény párt működött a két világháború között is⁵, ezek azonban másodlagos szerepet játszottak a kormánypárt mögött, s gyakran nem vette őket komolyan a klérus sem, akinek az érdekét képviselni kívánták. A Keresztény Gazdasági és Szociális Párt ugyan megőrizte a harmincas évek közepéig a maga 15 százalékát, ám szoros együttműködése a kormánypárttal, valamint parlamenten kívüli tevékenységének minimálisra zsugorodása alkalmatlanná tette a szubkulturális fejlődés irányítására.

A pártpolitikai visszavonulást nem követték hasonló lépések az ideológiai mezőben, ahol különösen a Jézus Társaság szocializáló intézményeinek sikerült megőrizni pozíciójukat. A legnépszerűbb ilyen szervezetek a Mária Kongregációk voltak, melyek különálló szervezeteket hoztak létre a különböző szociális rétegek számára, de legfőbb céljuk az volt, hogy a társadalom befolyásos tagjait a politikai katolicizmus irányába orientálják. Az általuk képviselt intranzigenciával szemben a Prohászka által szervezett reformista-mérsékelt Regnum Marianum közösségek jelentettek alternatívát (Szabó 1989: 187).

Prohászka alapította 1905-ben a Katolikus Sajtó Egyesületet is, azonban a katolikus szubkultúra médiaháttérét végül nem ő, hanem, a befolyásos Üriasszonyok Mária Kongregációjára támaszkodva, a jezsuita Bangha Béla építette fel, létrehozva 1917-ben az egyház által erősen támogatott, számos lappal rendelkező Központi Sajtóvállalatot.

A gyerekek szocializálását végző széles intézményhálózat a vallásos szubkulturák nagy erőssége az egyéb politikai szubkulturákhoz képest. A „merítési bázis” méreteit mutatja, hogy a katolikus iskolák száma a század elején Magyarországon meghaladta az állami és községi iskolák együttes számát, és a katolikus tanárképző és egyéb felsőoktatási intézmények szintén többségben voltak.

A felekezeti elkülönülést a cserkészmozgalmon belül a külön katolikus, protestáns és zsidó csapatok biztosították. Ugyanakkor a katolikus cserkészek számára kiadott lapok és a mozgalomban vezető

szerepet játszó katolikus értelmiségiek (mindenekelőtt Sík Sándor) erőfeszítései ellenére a katolikus klérus (csakúgy, mint a többi egyház) jobban bízott saját ifjúsági szervezeteiben, a Szívgyárdában, a Testőrségben és a Mária Kongregációkban. Az utóbbiak jobb ellen-súlyát jelentették a szocialista Gyermekbarát-mozgalomnak, mint az állandó politikai és egyházi rivalizálás által sújtott cserkészek (Ger-gely F. 1989: 113).

A cserkészethél egyértelműbb szerep jutott a politikai szocializá-ció szempontjából a diákszervezeteknek. A keresztmozgalom a szá-zad elején, különösen a Szt. Imre Kör, a keresztényszocialista gon-dolatkör első műhelyei közé tartozott. A világnézeti szegmentáció átörökítése a diákoknál kollégiumok és hallgatói szövetségek, a taná-roknál szakmai egyletek segítségével történt.⁶

A Quadragesimo Anno kezdetű enciklika kihirdetése (1931) világ-szerte új lendületet adott a korporatív technikákkal való kísérletezé-seknek, Magyarországon pedig a katolikus szervezeti élet felpeszdü-léséhez vezetett. Ekkoriban vált világossá, hogy új társadalmi szer-vezet létrehozására van szükség, mely összefogja a katolikus szak-mai szervezeteket. Ez az új szervezet Magyarországon is az Actio Catholica volt, melyet nálunk végül 1932-33-ban szerveztek meg. Minden megkeresztelt katolikus a tagja volt, de valójában az egyház-községek vezetőségére alapozódott a mozgalom.

Miután a katolikus szubkultúra rendelkezett külön szervezettel a nők (Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Szövetsége, DN-DL), az iparos és kereskedő tanoncok (KIOE), parasztleányok (KALOT) és -leányok (Kalász), tőkésék (Keresztény Ipartestületek Országos Szö-vevénye), írók és újságírók (Katolikus írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete) stb. számára, az AC körül szervezett korporatív struktúra szinte teljesnek volt mondható. Külön szervezet létezett például a diákok számára (DIKA), vagy az olyan lányok számára, akik befejezték az iskolát (KLOSZ) és akik nem (ILKA). Ezeknek a szervezeteknek az egyházhoz kötöttségét mutatja, hogy például a Kalász helyi titkárai egyben az egyház alkalmazottai is voltak (Stettner 1990: 115).

A felsorolt szervezetek sorából kiemelendő az 1935-ben létrejött KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testüle-te), melyet jezsuita szervezői európai vonatkozásban is rendkívül si-keres mozgalommá és a magyar korporációk legjelentősebbikévé for-máltak. Csakhamar 3000 tagszervezetre, 20 népfoiskolára, félmillió tagra, hét lapra, sőt még egy, a vidéki műkedvelő színházakat támo-gató Műsorközpont-ra is szert tett.

Az egyházi vezetés és az ipari munkásság bizalmatlanságát áttörni nem képes keresztényszocialista szakszervezetek kudarca 1936-37 táján elvezetett a szigorúan katolikus, ugyancsak az AC által szerve-zett Egyházközségi Munkásszakosztályok (EMSZO) létesítéséhez. Az EMSZO hivatalosan nem volt szakszervezet, inkább csak a munká-sok problémáinak morális-világnézeti oldalával volt hivatva foglal-kozni, azonban néhány évvel megalakulása után már sztrájkok szer-

vezését is magára vállalta. Újságaival, propagandista iskolájával, egyenruhájával jellegzetes része lett az új, hivatásrendi intézményrendszernek.

A KALOT és az EMSZO szervezői csakhamar létrehozták a (nem csak katolikusok számára nyitott) Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezetét. Ez az ipari, agrár- és értelmiségi tagozattal bíró szervezet már kifejezetten az érdekképviseleti elvre alapozódott, de a bérharc mellett foglalkozott szaktanfolyamok szervezésével, segélyezéssel és munkaközvetítéssel is. A KALOT-EMSZO-Hivatásszervezet hármását nemcsak a szervezők azonossága, hanem a „Magyar Cél” néven 1938-ban meghirdetett korporatív társadalmi reformprogram is összekötötte.

A viharos gyorsasággal épülő szervezeti struktúrának már csak a pártpolitikai oldala hiányzott. A katolikus társadalmi szervezetek Telesi Pált szemelték ki potenciális politikai vezetőjüknek és 1940-ben az ő támogatásával hívták életre a „Magyar Szociális Mozgalom”-nak elnevezett csúciszervület. Telesi halála után végül, egy 1943-as titkos találkozón, Serédi hercegprímás jóváhagyásával született újjá a „Katolikus Szociális Mozgalom”-má átkeresztelt kupolaszervezet. A protestáns szervezetek nem voltak hajlandók csatlakozni a nyilvánvalóan katolikus jellegű mozgalomhoz (Vida 1990). Minden bizonnyal erre is utal a névváltoztatás „magyar”-ról „katolikus”-ra, ami ugyanakkor azt is jelzi, hogy a két orientáció, a nyíltan felekezeti és a formálisan felekezetfeletti között mennyire vékony volt a határvonal.

Ennek a szervezetnek a programját és személyi állományát vette át az 1944-ben megalakult Kereszténydemokrata Néppárt (később Demokratikus Néppárt, DNP). A francia MRP-hez és az olasz DC-hez hasonlóan a DNP-t gyakorlatilag a katolikus társadalmi szervezetek aktivistái építették fel. A Barankovics István vezette párt azonban nem vált azzá az egyháztól közvetlenül függő szervezetté, amilyenek Mindszenty hercegprímás látni szerette volna. Az időközben betiltott reformszervezetek aktivistái, sőt, a püspökök közül is sokan, az új viszonyokhoz jobban illeszkedő Barankovics-féle koncepciót támogatták. Bár az egyház és a párt első számú embere közti konfliktus veszélyt jelentett a szubkultúra egysége szempontjából, a háború utáni évek mégis sikerkorszakot hoztak, amit a párt 1947-es választási szereplése is jelzett. Az ötvenes évek azonban, melyek Európaszerte a katolikusok autonóm társadalmi-politikai megszerveződésének utolsó nagy időszakát jelentették, már csak a katolikus-keresztény szubkultúra romjait találták Magyarországon.

Mint ebből a vázlatos történelmi áttekintésből is látható, nem volt hiány katolikus-keresztény szervezetekben a háború előtti Magyarországon. A szerzetesrendeknek (elsősorban a jezsuitáknak) különösen sokat köszönhetek az organizációs hátteret igénylő katolikusok. Ez a szervezeti struktúra azonban meglehetősen sebezhetőnek bizonyult a politikai változásokkal szemben. A konzervatív, keresztényszocialista és liberális katolikusok közti konfliktusok, a nemzeti elit „imperi-

alista" törekvései, hogy minden lehetséges ellenzéki erőt felszámoljon; és a civil társadalmi szervezeteknek az államba való olvasztására irányuló kísérletek – mind gyengítették ezt a struktúrát. Az ország legnagyobb földbirtokosának pozíciójához ragaszkodó egyház és a földreformra váró tömegek érdekellentétei valószínűleg szintén túl nagyok voltak ahhoz, hogy hatékony politikai szövetség jöhetett volna létre.

A katolikus-keresztény szubkultúra határai sohasem váltak élessé, mivel maga az állam is keresztény jellegűnek tekintette magát. A keresztény hívószavakban gazdag nemzeti retorikának nem született katolikus alapozottságú ellentétpárja. Az egyházhoz kötődő katolikus értelmiség váltogatta az elkülönülő (saját katolikus intézményeket fenntartó), és az egész társadalomra nyitott stratégiát, de végül egyik mellett sem kötelezte el magát.

Ugyanakkor a politikai válságok kiéleződésének időszakaiban (a tízes és a harmincas évek végén, valamint a negyvenes évek közepén) bebizonyosodott, hogy a katolikus-keresztény hagyomány és szervezeti keret mással össze nem hasonlíthatóan szilárd politikai háttérrel képes biztosítani. Hogyha ehhez, az elkülönülési stratégiának kedvező (bár egyébként meglehetősen szerencsétlen) történelmi körülményekhez társultak a vilákkatolicizmus irányából érkező pozitív impulzusok, akkor a politikai katolicizmus Magyarországon is látványos szervezeti eredményeket tudott produkálni.

AZ ÚJRAKEZDÉS

A gazdag és sokoldalú katolikus intézményi struktúrát felszámolta 1946 és 1949 között az új hatalom. Százezrek, ha nem milliók hullottak ki a sok munkával megszőtt katolikus szervezeti hálóból. A körülbelül 3000 katolikus általános iskolából egy sem maradt, a majd 200 középiskolából csak nyolc. A vallásellenes propaganda és a modernizáció együttesen fejtették ki hatásukat. 1982-ben már csak a népesség 49 százaléka hitt Istenben, 38 százaléka a lélekben és 15 százaléka a túlvilágban. Bár a tudatos ateisták aránya a hetvenes évektől csökken, és a magukat hívőknek vallók ma már többségben vannak, csupán a társadalom 10-20 százaléka vallásos, „követve az egyház tanítását” (Tomka 1991a: 42).

A rendszerváltás éveiben a média a kommunista, valamint a magyar és szabaddemokrata elitek küzdelmére összpontosított, miközben az egykorvolt intézményeit újjáéleszteni próbáló katolikus elit meglehetősen árnyékban maradt. Ez érthető is annyiban, hogy az egyház, bár világnézeti téren egyértelmű kihívást jelentett a hatalom számára, a hetvenes évektől kezdve távol tartotta magát az ellenzéki mozgalmaktól. Az utóbbi évtizedekben a kormány nem folytatott látványos és agresszív vallásellenes kampányt, az egyház pedig publikus gesztusokkal támasztotta alá a rendszer legitimitását és saját körein belül büntette a szabályok megsértőit. Ugyanakkor, nem utolsósor-

ban néhány megmaradt iskoláján keresztül, tovább sugározta a magyar történelemről, kultúráról kialakított, a hivatalostól erősen különböző képét. Az egyházi iskolákba járók a többségitől eltérő értékrendszer szerint szocializálódtak, s szimbolikusan elnyomott pozícióban lévén, erős szolidáris kötelekeket alakítottak egymás között. A mai kereszténydemokrata elit jelentős része is ezekből az iskolákból került ki.

A szubkultúra újrafelépítését a nyolcvanas évek végén értelmiségiek kezdeményezték, támaszkodva a klérus jelentős részének és az alsópapság politikailag aktív hányadának a támogatására. Az első jelentős szervezetet, a Márton Áron Társaságot 1988 decemberében alakították meg, míg a pártalapításra csak 1989 júniusában került sor. A pártszervezők között találjuk az 1948 előtti reform-katolikus és kereszténydemokrata mozgalmak számos résztvevőjét. A régebbi szervezetek közül néhány, mint például a KALOT és a Kalász, 1988-ban újra megkezdte működését, szoros kapcsolatban a KDNP-vel.

A Demokrata Néppárttal és a katolikus reformmozgalmakkal való kapcsolat központi helyet foglal el a KDNP identitásában. A párt ebbe a történelmi perspektívába helyezi magát: „nem gondolhattuk azt, hogy a legközelebbi színre lépésünkre 42 évet kell várnunk” (*Hazánkért*, 1989. 1.).

Az előző rendszerben kollaborálásra kényszerített és ezért most bizonytalan politikai legitimitású egyházi vezetés és a csak lassan magához térő katolikus társadalmi szervezetek mellett a párt egyértelműen a szubkultúra központi intézményévé vált.

A PÁRT ÉS AZ EGYHÁZ

A „világnézeti párt” önmeghatározás tükrözi a támogatóbázis jellegét: a párt szavazóinak 94 százaléka vallásosnak mondja magát és több mint a fele követi az egyház tanítását (Stumpf 1994: 161). A gyakorló vallásos emberek szavazataiért szintén versenyben álló pártok közül különösen az MDF jelentett kihívást a KDNP számára, hiszen úgy tűnt, Antall Józsefnek sikerült meggyőznie a katolikus egyház vezetését arról, hogy az MDF az egyetlen párt, amely képes az ország irányítására. Ugyanakkor az MDF heterogén jellege, alapító atyáinak protestantizmusa és végül a párt 1994-es választási kudarcra egyfelől, a KDNP kemény és sikeres nyomásgyakorlása az egyházi tulajdon és az egyházi iskolák ügyében pedig másfelől sokat javított a KDNP pozícióján.

A „történelmi egyházak érdekeinek védelmezője” szerep iránti erős affinitást mutatja, hogy míg a legtöbb kérdésben a párt követte az MDF politikáját, addig 1991-ben az egyházi javak visszaadásával kapcsolatban a konfliktust is vállalták, az egyházak számára kedvezőbb törvény érdekében. A katolikus egyházhoz fűződő szoros kapcsolatot személyes átfedések is mutatják: Harrach Péter, a párt egyik

vezetője és egyháziügyi szakértője például egyben a püspökkari titkárság alkalmazottja is volt.

S bár a KDNP vezetői mindig hangsúlyozzák protestánsok iránti nyitottságukat, a párt katolikus hagyományai, a párt vezetésében helyét foglaló neves katolikus személyiségek, valamint a katolikus egyházhoz fűződő speciális viszony ismeretében nem meglepő, hogy a szavazóbázis is túlnyomórészt katolikus. Már 1992-ben is ennek a pártnak a táborában fordultak elő protestánsok a legkisebb arányban (13%), míg a többi parlamenti pártban átlagosan több mint kétszer ekkora volt az arányuk (TÁRKI 1992.). Ha nem a születéskori, hanem a „jelenleg valamely felekezetbe tartozókon” belül nézzük a protestánsok arányát, akkor 1994-ben mindössze 9,4 százalékot kapunk (CEU 1994), vagyis jelenleg minden tíz hívő kereszténydemokrata szimpatizánsból legfeljebb egy nem katolikus. A párt egyik vezetője is annak tulajdonította a sikertelen 1994-es választási szereplést, hogy nem tudták megnyerni a protestáns szavazókat (*Hírlevél*, 1994. 10-11: 6.). Mindezek alapján a KDNP inkább hasonlítható például a svájci és bajor keresztényszocialistákhoz, mint a német kereszténydemokratákhoz. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy a KDNP esetében ez a felekezeti jelleg legalább annyira kényszerű, mint amennyire szándékolt állapot.

Kényes, csak részben megoldott kérdés, hogy mennyire támogat hat politikai pártot az egyház. Ahogy a történelmi áttekintés is mutatja, az egyház gyakran érzett felelősséget a szubkultúra egységéért, s már csak ezért is megjelent a pártpolitika színterén. Az egyháznak azonban még ebben a politikailag aktív korszakában sem volt egyértelmű viszonya a katolikus pártokhoz. Olaszországban kezdetben az egyház megtiltotta híveinek a politikai részvételt, a húszas években pedig inkább a fasisztákat támogatta, s csak a második világháború után állt ki a kereszténydemokrata párt mellett, akkor viszont rendkívüli határozottsággal. Az osztrák püspökök viszont az egyértelmű pártosságtól jutottak el az „egyenlő távolság elvének” a hangoztatásáig. Franciaországban az egyházon belüli gallikán-ultramontán ellentét, valamint a hívő katolikusoknak a forradalmi gyökerű köztársasághoz való ellentmondásos viszonya gátolta meg a hatékony egyház-párt együttműködést. Ausztria és Franciaország kivételével azonban a választások előtti pásztorlevelek még a hatvanas években is egyértelműen orientálták Európa katolikus országainak (mindenekelőtt Belgiumnak) a polgárait.

Az utóbbi időkben a Vatikán nem engedi meg papjainak a részvételt a pártpolitikában. Az egyház visszavonulása révén a katolikus pártok függetlenebb szerephez jutottak. Ezt a szerepváltozást is tükrözte a névváltoztatás „katolikus”-ról „kereszténydemokratá”-ra. A pártok manőverezési lehetősége megnőtt, ám ugyanakkor elvesztettek egy nagyon fontos szövetségest. Az utóbbi, érthető módon, sok politikai számára nehezen elfogadható. A KDNP is óvatosan, de folyamatosan nyomást gyakorol az egyházra a közvetlenebb támogatás érdekében. Ahogy a párt egyházi szakértője írta a pártújságban: az

egyháznak meg kellene neveznie, mely pártok vannak az egyház és a vallásos értékek mellett és melyek ellene.⁷

1989-ben a prímás azt nyilatkozta, hogy „csak egy keresztény világnézetű párt van” (Tomka 1991b: 254), azóta azonban az egyház választás előtti manifesztumai csupán a keresztény-nemzeti politika iránti általános rokonszenvet tükrözik. Az alsópapsággal való együttműködés talán fontosabb is, mint az egyházvezetők nyilatkozatai. A helyi lelkipásztor megengedheti például, hogy a misék végén a párt képviselője szóljon a hívekhez. Az 1994-es KDNP választási panaszirodák Izsákon, Kiskunfélegyházán és sok más településen a plébániákon nyíltak. Az informális összefonódás mélyen érintheti a párton belüli mozgásokat is. Egy pártaktivista még 1989-ben azt jelentette, hogy Pincehelyen a pártnak a népszavazással kapcsolatos hozzáállása miatt 80 ember hagyta el a pártot, „a plébános jóváhagyásával” (kiemelés – E. Zs.) (*Hazánkért*, 1989. 4.).

Az egyház gazdag rituális kultúrájával is segítheti a pártot, például pártgyűléshez kapcsolódó misével. Ilyen misére nem csupán párttagok jönnek el, így ezek az egyházi szertartások segíthetnek a potenciális szimpatizánsok elérésében is.

SZOLGÁLTATÁSOK

Egy párt akkor tekintendő „szubkulturális”-nak, ha láncszeme egy ideológiailag-kulturálisan definiált intézményi hálónak és ha számottevő mértékben támogat nem-politikai tevékenységet. A KDNP tevékenysége feltétlenül túlmutat a szűken vett pártpolitikai szférán. Támogatói számos szolgáltatásban részesülhetnek.⁸

A párt életében központi szerep jut a Barankovics Akadémia által koordinált oktatási tevékenységeknek. A Vitaestek és Szabad Fórum című programsorozat keretében az aktivista esténként előadásokon vehet részt, ahol módja nyílik a párthoz közelálló intézmények előadóként meghívott vezetőinek megismerésére.

A párt könyveket ad ki, előadásokat és konferenciákat szervez a kereszténydemokrata-keresztényszocialista mozgalmak történetéről. A Pannon Szabad Egyetem (Bécs) a nyugat-magyarországi pártszervezetekben tart előadásokat értelmiségiek számára. „Az előadások célja a keresztény elkötelezettségű értelmiség felkészítése és közéleti aktivitásának motiválása, a KDNP igényeinek megfelelően” (*CDPP of Hungary*, 1991: 12).

A pártfórumokhoz gyakran kapcsolódnak a szabadidőeltöltés körébe tartozó tevékenységek, a pártaktivisták által szervezett vagy támogatott sportesemények, kiállítások, koncertek. Kirándulásokat is szervez a párt, például Erdélybe, ahol a *Hírlevél* 1993/4. száma szerint a falusi turizmus a helyi kereszténydemokraták szervezésében indult meg. (Zárandoklatok lebonyolítására egy külön, pap által vezetett utazási iroda működik, a *Catholica* 2000.) Havonta egyszer vállalkozói tanácsadással szolgálnak a párt székházában. A pártújság

olvasói ösztöndíjakról, például katolikus kollégiumok férőhelyeiről is tájékozódhatnak. A KDNP Női Tagozata nyelvtanulásra, hímzésre, csipkeverésre, szőnyegszövésre, horgolásra, szabásra és varrásra egyaránt biztosít lehetőséget. A Tagozat jótékonyági bálján az anyák kinőtt iskolaköpenyeket és iskolatáskákat gyűjtenek és osztanak szét. A pártnak arra is volt energiája, hogy olyan szülői köröket szervezzen, melyek keresztény szellemiségű óvodák és iskolák alapításán fáradoznak. A választási kampány idején a polgár még vérnyomását és koleszterin-szintjét is ellenőrizhette a párt segítségével.

Ahogy a felsoroltak jelzik, a KDNP a politikai képviselő mellett számos szolgáltatást nyújt. Azok a tevékenységek, melyeket nem lehet a párton belül megszervezni, a szubkulturális intézményekben találunk otthonra.

SZUBKULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK ÉS A PÁRT

A pártot körülvevő tér feltérképezéséhez számba kellene venni az összes, a párttal rendszeresen kapcsolatba lépő szervezetet. Ez persze meglehetősen reménytelen próbálkozás, de néhány fontosabb szervezet említésére sort kerítünk a következő oldalakon.⁹ Politikai pártok sokféleképpen kapcsolódhatnak egyéb szervezetekhez. Feltérképezve a KDNP-hez tartozó szervezeteket, egyben arra is választ kaphatunk, hogy melyek a pártot és a politikai rendszert jellemző együttműködési formák.

Egy, a nyugati testvérpártok részére készített brosúra büszkén sorolja a párt organizációs teljesítményeit: „Hivatástudattal bíró, szakmailag képzett KDNP-tagok kezdeményezésére a humánus érzékenységgű és keresztény elkötelezettségű értelmiség új társadalmi és érdekvédelmi szervezetek alapításába kezdett. Így jött létre a Keresztény Pedagógus Kamara, a Keresztény Orvosi Kamara és a KDNP Nőszervezete. A párt helyet biztosít székházában mindezen szervezeteknek és tiszteletben tartva önállóságukat, támogatja őket... Párhuzamosan ezekkel a tevékenységekkel a helyi szervezetek klubokat hoznak létre az idősek, szegények és mozgássérültek támogatására” (*CDPP of Hungary*, 1991: 7).

A párt vonzáskörében további szervezetek működnek: Magyar Keresztény Vállalkozói Kamara, Keresztény Munkavállalói Szolgálat, Nyugdíjas Klub, Kereszténydemokrata Emberi Jogi Társaság stb. A Polgármesterek Klubja ugyan pártszervezetként jött létre, de a jó német és holland kapcsolatokkal és ösztöndíjakkal rendelkező klubhoz csakhamar pártonkívüliek is csatlakoztak. A pártújság hírt ad mindezen szervezetek (mindenekelőtt a Női Tagozat és az Ifjúsági Kereszténydemokrata Unió) tevékenységéről is, s az olvasókat nemcsak arra kéri, hogy szavazzanak a KDNP-re, hanem arra is, hogy lépjenek be a keresztény szervezetekbe és olvassák a keresztény újságokat.

A szervezetek közötti rokonszenv egyik rituális megnyilvánulási formája lehet az előadás megtartására való meghívás. Ezt példázza Surján László beszéde az '56-os magyarok világszövetségének a rendezvényén. Egy másik lehetséges forma a közös demonstráción való részvétel. Az Ifjúsági Kereszténydemokrata Uniónak (IKU) 1994 szeptemberében szervezett, a világkiállítást támogató meñetéhez a Keresztény Vállalkozói Kamara és a Keresztényszociális Szakszervezetek Szövetsége is csatlakozott, jelezve, hogy a különböző társadalmi érdekek képviselői is könnyedén együtt tudnak működni, ha amúgy egy „családhoz” tartoznak.

A pártok és társadalmi szervezetek közti választási együttműködés tipikus módszere a szervezet vezetőjének felvétele a pártlistára vagy számára a párttámogatás biztosítása, „a függetlenség tiszteletben tartása mellett”. 1994-ben, többek között, a Barankovics Alapítvány, a Magyar Vállalkozói Kamara, a Kórházszövetség, az Országos Takarékszövetkezetek Szövetsége, valamint a Magzatvédő Mozgalom egyik vezetője részesült ilyen támogatásban. Az IPOSZ elnökét egy időközi választáson támogatta párt, s az IPOSZ és a KDNP között hivatalos partnerség is létrejött.

A képviselők lobbyszása is mutatja, mely szervezetekhez áll közel a párt. KDNP-képviselők többek közt a POFOSZ, a Pán Európai Unió, a Teleki Alapítvány, a Magyar Művészeti Akadémia, a Pacem in Utero Társaság, a Johannita és Szt. Lázár lovagrendek, valamint az IKU javára szólaltak föl. Bár az ilyen típusú tevékenységek jelentős része a színpalak mögött történik, a kamerák előtti közösségvállalás jelzi a szervezetek híveinek, hol ülnek a barátaik.

A szervezetek közti közelség nem csupán képletes, hanem fizikai értelemben is létezhet. A vállalkozók Visegrád klubja, csakúgy, mint a születések számának emelkedéséért küzdő Magyar Élet Mozgalom, a KALOT, a II. Rákóczi Ferenc Katolikus Népfőiskolai Szövetség, az *Igen* folyóirat szerkesztősége, a Magyar Cserkész Szövetség vagy a Szt. Gábor Bélyeggyűjtők Klubja a párt központjában kapott helyet. A Katolikus Férfilega a párt ötödik kerületi székházában ad jogi és technikai tanácsokat (*Hírlevél*, 1992. 9.).

A szatellit szervezetek különösen fontossá válhatnak a választási kampányok időszakában, módot adva a politikusok megjelenésére a választók előtt. A KDNP jelöltjei gyakran a Barankovics Alapítvány rendezvényein vázolják a programjukat.

A szubkultúra határainak kijelölésére, az együvé tartozó szervezetek számbavételére törekedve, nem elég a közös tevékenységekre figyelni, hanem a személyes kapcsolatokat is tekintetbe kell venni. A szubkulturálisan erősen tagolt országok egyik sajátossága a különböző társadalmi funkcióval bíró szervezetek vezetőségei közti gyakori átfedés.

Az 1990-1994-es időszak KDNP-s parlamenti képviselői vezető tisztséget töltöttek be a Magyar Népfőiskolai Kamarában, a Magyar Keresztény Vállalkozói Kamarában, a Tehetséges Ifjúságért Egyesületben, a Keresztény Értelmiségi Szövetségben, a Keresztény Oku-

menikus Szövetségben, a Nagycsaládosok Szövetségében, a Katolikus Újságírók Szövetségében, a Parasztszövetségben, a Magyar Szent Korona Társaságban, a Páneurópai Unióban, a „Munkaszolgáltatók 1951–56”-ban, a Márton Áron Társaságban, a Szt. István Társulatban, a Szt. Lázár lovagrendben – hogy csak a fontosabbakat említjük. A legtöbb képviselő – életének valamely szakaszában – tisztséget viselt egyházközségében is. Az 1990–1994-es képviselők között mindössze három olyat találtam, aki nem volt tagja valamely egyházhoz kötődő szervezetnek az előző rendszer éveiben.

A szervezeteket összekötő kapcsolatok vizsgálatából két tanulság adódik. Egyrészt megállapítást nyert, hogy a KDNP valóban mélyen beágyazódik a katolikus-keresztény szubkulturába. A párt vezető eliteje nemcsak részt vesz ezekben a szervezetekben, hanem vezeti azokat és gyakran ő maga alapította őket. Ez nem jelenti azt, hogy a pártelitnek valamiféle részletes terve volna a szubkulturális intézményhálózat felépítésére és irányítására. Számos keresztény szervezet a párttól függetlenül jött létre és nem is tart fenn kapcsolatot a párttal, a katolikus elit tagjai pedig inkább független személyiségként, semmint fegyelmezett csapatként viselkednek ezekben a szervezetekben. Az aktivisták mindazonáltal mindenféle központi terv nélkül is innovatívan válaszolnak a változó körülményekre. Duverger a szatellit szervezetek legfőbb jelentőségét abban látta, hogy a párthoz közel tartják azokat, akik nem vállalják a párttagságot. Az IKU alapító ülésének jegyzőkönyve szerint az aktivisták ugyanezre a szempontra gondoltak – Duverger-re való minden hivatkozás nélkül persze (*Hazánkért*, 1989. 1.).

A másik legfontosabb észrevétel az lehet, hogy a párt szorosan együttműködik nem kifejezetten katolikus-keresztény jellegű szervezetekkel is. Vagyis a jelek szerint a szubkultúra nyitott a kereszténymezeti jobboldal intézményei irányába.

AZ OKTATÁS, A TÁRSAS ÉLET ÉS A MUNKA VILÁGA

Hagyományosan is az oktatás állt a katolikus-keresztény mozgalmak érdeklődésének homlokerében, de, miután az elmúlt évtizedekben nem volt mód kulturális-politikai tradíciók nyilvános vállalására és ápolására, a szocializáció kérdése Magyarországon egyenesen létfontosságúvá lépett elő.

Ezen a területen is a leglátványosabb az előrelépés. Az egyházi iskolák száma mára meghaladta a 200-at. A cserkészlet és a Regnum Marianum újjáalakult, a fiatalok számára kiadott folyóiratok¹⁰ száma jelentősen megnőtt. 1994. január 17-én a primás és az egri érsek jelenlétében katolikus iskolák, főiskolák és óvodák létrehozták a Katolikus Szülők Országos Szövetségét. Számtalan iskolához kötődő szervezet született újjá.¹¹ A Katolikus Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége a hallgatókat fogja össze, míg a Katolikus Ifjúsági Mozgalom az iskolarendszertől függetlenül szerveződött. A teljes képhez

hozzátartoznak a fél-formális, az egyházközségekhez kapcsolódó ifjúsági csoportok, melyek ugyan nem társadalmi-politikai jelleggel működnek, ám lényeges szerepet töltenek be a fiatalok szocializációjában, katolikus szubkultúrába való integrálásukban.

A már említett Barankovics Akadémián kívül a Magyar Népfőiskolai Kamara, a II. Rákóczi Ferenc Népfőiskolai Szövetség, az Apor Vilmos Népfőiskolai Központ és a Közép-Kelet-Európai Kereszténydemokrata Akadémia vezeti be a párttagokat és a pártönkívülieket egyaránt a keresztény politikai-kulturális hagyományokba.

A fiatal katolikus munkások újra a Kolping Szövetségben találhatnak szabadidő-eltöltési és továbbképzési lehetőséget. A békásmegyeri, várpalotai, pécsi, gyöngyösi, szekszárdi, alsópáhoki szakiskolákkal, a hévizi üdülő- és továbbképzőközponttal és mintegy száz helyi szervezettel rendelkező egyesületnek ugyan protestánsok is tagjai lehetnek, ám a helyi szervezetek élén katolikus papok állnak, és a fő patrónus Seregély István egri érsek.

A KDNP-nek a szakszervezetekhez fűződő viszonya időről időre változik, mutatván, hogy a pártnak még nem sikerült egyértelmű stratégiát kidolgoznia. A párt kijelentette egyrészt, hogy nem kíván saját szakszervezetet felállítani, másrészt, hogy támogatja egy keresztény érdekvédelmi rendszer létrehozását (elsősorban a Munkástanácsok és a KESZOSZ egyesülése révén). A KESZOSZ, bár nem része a pártstruktúrának, informális képvisellel bír a párt döntéshozó testületeiben és befolyásos alakítója a párton belüli erőviszonyoknak. Ugyanakkor az Autonómok egyik vezetője KDNP-tag és az akkoriban még meglehetősen hűvösnek látszó MSZOSZ-KDNP viszony ellenére az MSZOSZ kereszténydemokrata-keresztényszocialista platformjának vezetője (Péter Mihály) KDNP-jelöltként indult az 1994-es választásokon, és végül KDNP-s alelnöke lett a Pest megyei önkormányzatnak.

A Johannita és a Szent Lázár lovagrendek esetében a vallásos-jótekonysági és a közéleti-politikai funkció szintén egyszerre van jelen. Megalakulásakor a Szent Lázár lovagrend majd minden tagja (lovagja) kereszténydemokrata politikus volt. A közéleti szerepre is szert tett katolikus jótekonysági egyletek legjelentősebbike, a Máltai Szeretetszolgálat viszont inkább az MDF-hez áll közel. Vezetője, Kozma atya által Antall József halála után és a választások előestéjén szervezett együttes imádkozások ugyanakkor az egész keresztény-nemzeti tábor érdekében mobilizálták a hívőket.

Bár politikai szubkultúrák fennmaradhatnak interperszonális kapcsolatok nélkül is, a gyűlések, demonstrációk és ünnepek erősítik az együvé tartozás érzését. A saját kommunikációs rendszer pedig médiaközösséggé formálja a szubkultúra tagjait. Magyarországon a pártújságok és a nyíltan elkötelezett napi- és hetilapok mellett e rendszer elemeinek számítanak az elvileg semleges tömegtájékoztató egyes műhelyei is.

Paradox módon a szegmentáció ott tűnik a legerősebbnek, ahol egyben a leggyengébbnek is: az értelmiségi szerveződések területén. A legtöbb katolikus értelmiségi szervezet¹² nyitottnak mutatkozik más

pártok irányába is. Az Igen klubot Antall József volt tanácsadója, Czákó Gábor szervezi, míg a Pax Romana, az ellenkező póluson, liberális katolikusoknak is teret ad. A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége és a Katolikus Értelmiségi Társaság (KÉT) különösen gyakran hív meg MDF-személyiségeket előadásra. Az utóbbi – hasonlóan a rendszeresen bálokat rendező Vasárnapi Szalon Egyesülethez és az Igen klubhoz – a „katolikus társasági élet” fejlesztését tartja fő céljának. Mint tipikus szubkulturális szervezet, a KÉT is multifunkcionális: nyelvoktatással, sporttal, bálokkal, természetgyógyászattal, turizmussal és zarándoklattal egyaránt foglalkozik.

KONKLÚZIÓK

A szervezetek fentebb ismertetett felekezeti-világnézeti szegmentációja nem volt mindig belső, spontán folyamatok terméke, gyakran csak a korábban Magyarországon vagy a jelenleg Nyugaton létező struktúráknak a reprodukálása. Ezt megállapítva sem tagadható azonban, hogy a katolikus-keresztény elit rendkívüli munkát végzett. Lehetővé tették a katolikusok számára, hogy homogén környezetben gyűjtsenek bélyeget, tanuljanak, táncoljanak és politizáljanak. Az elmúlt évszázadban egy magyar katolikus leélhette életének jelentős részét a katolikus intézményhálózat keretein belül, s ez a lehetőség, ha erősen korlátozott mértékben is, ma újra adott.

A katolikus-keresztény szubkulturához szorosabban vagy lazábban kötődő szervezetek hosszú sora persze nem sokat árul el magának a politikai szubkulturának a méreteiről. Megbízható tagsági adatok hiányában nehéz is erről bármit megtudni, de valószínű, hogy legfeljebb néhány százezer főről van szó. Sem a méret, sem a fegyelem szempontjából nem tértek vissza tehát a legsikeresebb időszakok. Az amúgy is rendkívül alacsony magyar szervezeti tagsági adatok miatt azonban a mostani, viszonylagos eredmények is megközeleltik jelentőségükben a fél évszázaddal korábbiakat.

Azoknak, akik létező szervezetek összefogásán, illetve újabbak létrehozásán dolgoznak, jelentős akadályokkal kell számolniuk. A társadalom szekularizáltsága, a kádári demobilizációs politikának és a fogyasztói értékrendnek egyaránt köszönhető individualizmus, valamint az egyházra nehezedő nyomás, hogy ne kötelezze el magát egyetlen politikai erő mellett, egyaránt valószínűtlenné teszik annak a megerősödését, amit Whyte (1981) „zárt katolicizmusnak” nevez.¹³ Ugyancsak gátolja az elkülönülési stratégia megerősödését az, hogy a magyar katolikusok pozíciója – történelmi perspektívában – domináns pozíció. Erősítheti viszont a bezárkózó attitűdöket a kereszténymozgalmi erők 1994-es veresége, és annak a realitása, hogy, történelmi dominancia ide vagy oda, a gyakorló, egyházhű katolikusok, mint ahogy másutt, Magyarországon is kisebbséget alkotnak.

Tekintetbe véve, hogy a fentebbi elemzés tanúsága szerint a magyar katolikus-keresztény szubkultúra legfontosabb szerve a KDNP,

nyilvánvalóan döntő jelentőségű, hogyan vélekedik a párt vezetősége az eddig követett, a pártot a katolikus közösséghez kapcsoló stratégiáról. A meglehetősen stabil szimpatizáns tábor, valamint az egyházi érdekek hatékony védelme mindenképpen a nyereség rovatba kerül, míg a kispártiság – különösen ha a nyugat-európai kereszténydemokrata pártok jelentik a mércét – a kudarcok közé.

A párt holdudvarában lévő szervezetek nyilván számtalan módon segíthetik a pártot – például a nekik járó költségvetési pénzeknek a választási kampányba csatornázásával. A pártot és a szubkulturális szervezeteket összekötő szálakat ugyanakkor nem lehet pusztán racionális stratégiák függvényeként kezelni (Enyedi 1995). A vizsgált szervezetekkel valószínűleg akkor is kapcsolatot fog tartani a pártelit, ha nyilvánvalóan kiderül, hogy nagyobb tömegeket és erőforrásokat nem lehet a segítségükkel mobilizálni. Ha másért nem, hát azért, hogy folytasson egy erőszakkal megszakított hagyományt és hogy fenntartsa a tagjai számára egy barátságos társadalmi-intellektuális környezetet.

A tradicionálisan vallásosak táborára alapozott pártstratégia persze kockázatokkal jár, de azzal jár a közömbösek irányába való nyitás is, mivel a meglévő bázis támogatását veszélyezteti. A szubkulturális stratégia mellett szól az, hogy a vallásos különbségek politizálása, illetve a kereszténydemokráciát az egyéb politikai irányzatoktól elválasztó értékek erőteljesebb hangsúlyozása stabilizálhatja a párt pozícióját egy, a bal–jobb megoszlástól némileg független dimenzióban, vagyis a bármely politikai erő számára szóba jöhető partner szerepében.

A katolikus politikusok előtt továbbra is alternatíva, hogy a keresztény-nemzeti tábor részeként, a győzelem reményében működjenek együtt részben csak névleg keresztény erőkkkel, vagy az ideológiai tisztaságot védve vonuljanak vissza a hagyomány és az új szervezetek teremtette erődítményükbe. Ebben a választásban magának az ideológiának a fejlődése is szerepet játszhat, mindenképp a kereszténydemokráciának a nacionalizmushoz, a közép- és felsőosztályi érdekeket képviselő konzervatív-liberalizmushoz és a szélsőségesen tekintély elvű konzervativizmushoz való viszonyának tisztázódása. Amennyiben ezek közül valamelyik a magyar jobboldal domináns irányzatává válna, illetve ha a KDNP-n belül tovább erősödne a keresztényszocialista irányultság, akkor a különutas fejlődést elősegítő feltételek megerősödnek.

A történelmi visszatekintés, néhány jól körülhatárolható időszakot leszámítva, inkább a katolikus politikai elit kudarcainak a történetét adta. Soha nem sikerült a gyakorló katolikusok hatalmas táborát egyetlen politikai tömbbé kovácsolni. Ebben persze a demokrácia hiánya mellett szerepet játszottak a sajátos birtokviszonyok, s végül Trianon meghatározó befolyása a magyar belpolitika egészére. Az azonban mindenképpen tény, hogy a politizáló katolikus elitnek nem sikerült egy egységes, a potenciális választóközönség egészét mobilizáló pártot létrehozni. Még az egyletébe szervezett, a politikai katoliciz-

mus propagandája által folyamatosan elért csoportok is dezertáltak, amikor a szavazásra került sor. A helyzet ma sem különb: minden vallásos jelleg és felekezeti karakter ellenére csak a potenciális bázis egy töredékét, kevesebb, mint egyharmadát sikerült a KDNP-nek mobilizálnia. Ez persze azt is jelentheti, hogy nem lebecsülhető expanziós lehetőségek állnak a KDNP előtt, bár indokoltan merül fel a kétely, hogy – a társadalmi-technikai viszonyok megváltozása miatt – nem úszott-e el egyszer és mindenkorra a hívők teljes mozgósításának lehetősége.

Más szóval, az elkülönülés vagy elvegyülés dilemmáját illetően az idők az utóbbinak kedveznek. Hogy a tradícióápolók és a szervezet-építők kis serege akar-e és tud-e mégis ellenállni az idők szellemének, kiderül a következő évtizedben.

JEGYZETEK

¹ A terminus nem informálisan szerveződő, periferiális vagy deviáns csoportokat, hanem egy adott tradícióra jellemző értékek, életmódok és egy politikailag releváns intézményi háló összekapcsolódását jelöli. A politikai szubkultúra definíciójához lásd még Enyedi 1993.

² Whyte (1981) szerint a katolikus szubkultúra egységének gyengülése összefügg azzal, hogy a korporatívizmus elvesztette jelentőségét mint a katolikusokat megkülönböztető elmélet.

³ Éppen az egyháznak való alárendeltség miatt, Michael Fogarty (1957) éles választóvonalat húz az AC és a kereszténydemokrácia közé.

⁴ Nem arról van szó, természetesen, hogy a KDNP támogatása lenne közvetlenül az üdvösséghez kapcsolva. Az idézet csupán azt jelzi, hogy a vallásos jellegű pártoknak a szokásosnál tágabb eszköztár áll rendelkezésére potenciális bázisuk aktivizálására.

⁵ Keresztény Nemzeti Gazdasági Párt, Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, Egyesült Keresztény Párt, Keresztény Néppárt stb. A Keresztény Községi Pártnak valamivel nagyobb volt a jelentősége, mivel sokáig az egyetlen jobboldali párt volt a fővárosban.

⁶ Például Szt. Imre és Szt. Margit Kollégiumok, Országos Magyar Katolikus Diákszövetség, Keresztény Szocialista Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (Centrum), Emericana, Katolikus Tanítók Országos Egyesülete, Keresztényszocialista Tanítók (Nemzetnevelők) Országos Egyesülete.

⁷ Harrach szerint az egyház és párt együttműködése mindkét fél számára gyümölcsöző lehet, hiszen az egyház támogatást kap világi küldetése teljesítéséhez, a párt pedig stabil választóbázishoz és a vallásos értelmiségből állandó utánpótláshoz jut (*Hírlevél*, 1993/6.).

⁸ Az alábbi példák a *Hírlevél* és a *Hazánkért* című pártlapokból valók.

⁹ Gazdasági jellegű intézmények, pl. cégek, az írás kulturális orientációja és az információk hiánya miatt nem említődnek, bár szerepük nyilvánvalóan fontos lehet.

¹⁰ *Bocsi, Aranyág, Zászlónk, Igen, Szív* stb.

¹¹ Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Diákjainak Országos Szövetsége, Magyar Piarista Diákszövetség, Volt Jezsuita Intézetek Diákjainak Egyesülete stb.

- ¹² Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Katolikus Értelmiségi Társaság, Háló, Keresztény Orvosok Magyarországi Társasága, Magyar Katolikus Újságírók Szövetsége, Katolikus Mérnökök, Agronómusok és Közgazdászok Nemzetközi Társasága stb.
- ¹³ Zárt katolicizmusról beszélünk, ha minden katolikus a katolikus pártra szavaz, csak katolikus társadalmi szervezetbe lép be (vagyis minden társadalmi intézménynek van katolikus alternatívája), és ahol a katolikusok az élet minden területén, így a politikában is a klérus aktív irányítása alatt állnak (Whyte 1981: 7–8).

HIVATKOZÁSOK

- Bakvis, Herman 1981. *Catholic Power in the Netherlands*. Montreal: McGill-Queen's, UP.
- Balogh Mária 1993. Katolikus egyleti élet. *História*, 2, 25–28.
- CDPP of Hungary 1991. (a testvérpártok számára készített tájékoztatófüzet) Documentation, 1.
- CEU 1994. *The Development of Party Systems and Electoral Alignments in East-Central Europe*. Machine readable data file. Budapest: CEU Political Science Department
- Cowell, Maureen 1988. Stabilization and Change in Belgian Party System. In: Steven B. Wolinetz (ed.) *Parties and Party Systems in Liberal Democracies*. London, New York: Routledge, 104–139.
- Duverger, Maurice 1954. *Political Parties*. London: Methuen & Co.
- Enyedi Zsolt 1993. Pillér és szubkultúra. *Politikatudományi Szemle*, 4, 21–50.
- 1995. Az ésszerűen nem-rationális párt. *Politikatudományi Szemle*, 3., 139–155.
- Fogarty, Michael P. 1957. *Christian Democracy in Western Europe, 1820–1953*. London: Routledge and Kegan Paul
- Gergely Ferenc 1989. *A magyar cserkészlet története, 1910–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó
- Gergely Jenő 1977a *A keresztényszocialisták Magyarországon, 1903–1924*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 1977b *A politikai katolicizmus Magyarországon, 1890–1950*. Budapest: Kossuth Kiadó
- Irving, Ronald E. M. 1979. *The Christian Democratic Parties in Western Europe*. London: Allen & Urwin
- LaPalombara, Joseph 1964. *Interest Groups in Italian Politics*. Princeton, New Jersey: Princeton-University Press
- Morgan, R. 1969. The Federal Republic of Germany. In: Stanley Henig–John Pinder (eds.) *European Political Parties*. London: Allen & Urwin 21–68.
- Müller, Wolfgang C. 1994. The Development of Austrian Party Organizations in the Post-war Period. In: Richard S. Katz–Peter Mair (eds.) *How Parties Organize*. London: Sage 51–80.
- Örkény Antal Egyesülés és polgárosodás, 1867–1945. *A községi önkéntes társadalmi egyesületek történet-szociológiája*. (Kézirat.)
- Panebianco, Angelo 1988. *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge: Cambridge University Press
- Stettner Andrea 1990. Katolikus Leánykörök Szövetsége: A Kalász. In: *Félbemarád reformkor. A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*. Róma 111–123.

- Stumpf István 1994. Választói magatartás a generációs és vallási törésvonalak mentén. In: Balogh István (szerk.) *Törésvonalak és értékválasztások*. Budapest: MTA PTI
- Szabó Miklós 1989. *Politikai kultúra Magyarországon, 1896-1986*. Budapest: Medvetánc
- TÁRKI 1992. *Magyar Háztartási Panel*. Budapest
- Tomka Miklós 1991a *Magyar Katolicizmus 1991*. Budapest: Országos Lelkipásztori Intézet
- 1991b Vallás és politikai szerkezet. In: Kurtán Sándor et al. (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve*. Budapest: Ökonómia Alapítvány 250-256.
- Vida István 1990. Egy nemzetpolitikai kísérlet. In: *Félbemaradt reformkor*. A *Katolikus Szemle*ben megjelent tanulmányok gyűjteménye. Róma 151-154.
- Whyte, John H. 1981. *Catholics in Western Democracies*. Dublin: Gill and Macmillan

